

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDE BULUNAN HADİCE SULTAN'A AİT VAKFİYENİN KİTAP SANATLARI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hüseyin ELİTOK

Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk

El Sanatları Bölümü

huseyin.elitok@atauni.edu.tr

Öz

Tarihi ve kültürel mirasın en önemli kaynaklarından olan vakıflar, kökleri İslam hukukuna dayanan ihtiyaç sahibi insanlara yardım ve hayrı amaçlayan müesseselerdir. Vakıflar, yüzyıllar boyu bir çok alanda sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetler sunarak kurduğu hastaneler, imarethaneler, yaşlı bakımevleri ile sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerini vermiştir. Başta sultanlar ve hanım sultanlar olmak üzere devletin ileri gelenleri ve varlıklı kişiler tarafından çok sayıda vakıf yaptırmışlardır. Dolayısıyla bu önemli kurumlara resmiyet kazandırmanın gerekliliği kaçınılmaz olmuştur. Bu kurumu her yönüyle tanıtır belgeleyen ve ona resmiyet kazandıran vesikalar olmaları açısından vakfiyelerin varlığı önem kazanmıştır.

Vakfiyeler, sadece bir vakfin, vakıf olarak arz ettiği önemi ve tesis edilen vakıfla ilgili bilgi ve şartları öğrenmemize yardımcı olan metinler olarak kalmamıştır. Aynı zamanda, kültür, sanat ve sanat tarihi açısından da üzerinde durulması gereken belgeler olmuşlardır. Bu bakımdan birer sanat eseri örneği olarak kabul edilebilecek olan bu eserler incelenmeye değerdir.

Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığındaki 55 envanter numaralı (1226-1811) tarihli vakfiye kitap sanatları açısından ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf, Vakfiye, Hadice Sultan, Hat, Tezhip, Cilt.

An Assessment of Hadice Sultan's Foundations at the Directorate of Foundations Evaluated as Book Arts

Abstract

The foundations, one of the most important resources of historical and cultural heritage, are originated from Islamic law aiming to help and charity for people. Foundations has provided social, cultural and economic services in many fields and has presented the best examples of social help and solidarity with hospitals, almshouses and care centers. Primarily sultans and female sultans, and notables and wealthy people established many foundations. Thus, officialization of these important foundations has been an inevitable necessity. The existence of foundation certificate-charters has gained importance since they introduce, document and officialize them in every respect.

Foundation certificate-charters have not only been the texts teaching us the importance of a foundation they also give the information and conditions about the foundation founded. They have also been important documents in terms of culture, art and art history. In this respect, these works that can be regarded as works of art are worth examining.

In this study, the 1226-1811 numbered certificate-charter foundation inventories at the Directorate of Foundations, Directorate of Culture and Registry were examined as book arts.

Keywords: Directorate of Foundations, Foundation, Foundation certificate-charter, Hadice Sultan, Calligraphy, Illumination, Binding.

Giriş

Vakfiye, bilhassa içtimâî iktisadî ve kùltür tarihi bakımından fevkalâde önemli bilgiler ihtiva eden mahalli tarih çalışmalarının en önde gelen kaynaklarından olup esasen tarihin pek çok sahasını aydınlatan bilgiler ihtivâ eden hukûkî belgedir (Köprülü 1938: 1-7; Yediyıldız 1982: 25; Pakalın 1983: 577).

Tarih boyunca vakfiyeler, taş, deri ve kâğıt gibi yazı yazmaya elverişli malzemeler üzerine yazılarak günümüze kadar gelmişlerdir (Kunter 1938: 116; Şeker 1993: 1; Kazıcı 2003: 49). Vakfiyeler, tarihi açıdan bakıldığı zaman toplum hayatının hemen hemen tümünü gözler önüne sererler. Bunun nedeni toplumun muayyen bir zamanındaki hayat ve kùltürüne ait muhtelif olayları ile şekilleri görme imkânı vermeleridir. Ayrıca, milletin ekonomik ve sosyal yaşayışında

önemli derecede rol oynayan vakıf kurumunun nasıl çalıştığını, kimler tarafından nasıl idare edildiğini, kimlerin bu vakıftan nasıl istifade ettiğini vs. gibi birçok gelişmeyi öğrenmemize yardımcı olmaktadır.

İslâm tarihinde ilk vakfiyenin Hz. Ömer (r.a.) tarafından yazdırıldığı düşünülmektedir. Bu vakfiyenin Hz. Peygamberin sağlığında mı, yoksa Hz. Ömer'in halifeliği devrinde mi olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Kuvvetle ihtimalle Hz. Ömer'in halifeliğinde yazdırıldığı düşünülebilir (Kazıcı 2003: 51).

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Selçuklu vakıf müesseseleri hızla artmış ve bu döneme ait vakfiyelerden bir kısmı sûret olarak da olsa günümüze ulaşabilmiştir. Selçuklu vakfiyeleri Anadolu tarihini ve Selçuklu vakıf teşkilatını (Turan 1988: 44) aydınlatmak bakımından çok büyük önem taşımaktadır (Köprülü 1943:411). Selçuklu vakfiyelerinin büyük bir kısmı Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde toplanmış bulunmaktadır (Yüksel 2006: 309-325).

Anadolu Selçuklularının vârisi olan beyliklerde de özellikle idareyi elinde bulunduran hükümdar ve hanedan ailesi ile büyük devlet adamları ve zenginler çeşitli vakıf kurumları tesis ederek halkın istifadesine sunmuşlardır. Bunlardan ancak çok az sayıda vakfiye günümüze ulaşmıştır (Uzunçarşılı 1988:164-186).

XIV. yüzyıl başlarında Selçuklu hakimiyetinin sona erdiği bir dönemde Batı Anadolu'da kurulan beyliklerle aynı tarihî şartlar altında ortaya çıkan Osmanlılar da Selçuklu, Memlük ve İlhanlı geleneklerinin tesirinde pek çok vakıflar tesis etmiş ve miras aldıkları vakıf sistemini geliştirerek günümüze binlerce vakıf belgesi bırakmışlardır. İslâm dünyasında vakfiye koleksiyonları bakımından en zengin arşivler Osmanlı dönemi arşivleridir. Yüzyıllar boyu yaşanan büyük kayıplara rağmen, Osmanlı arşivleri vakfiyeler bakımından hala çok değerli malzeme ihtiva etmektedir. Bütün vakfiyelerin şerî mahkemelerde tescili şart olduğundan muhtelif vilayet mahkemeleri arşivlerinde kayıtlı halde binlerce vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bugün sadece İstanbul mahkemelerine ait sicillerin korunduğu Şeriye Sicilleri Arşivi'nde on bin kadar vakfiyenin tescil edilmiş olduğu görülmektedir.⁶

Osmanlı dönemi vakfiyelerinin korunduğu önemli bir arşiv de Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'dir. Osmanlı vakıflarına ait bütün arşiv

⁶ Şeriye Sicilleri Arşivi'nde vakıf kayıtları üzerine önemli bir çalışma yapılmıştır. Arşivde bulunan on bine yakın sicildeki bütün vakıf kayıtları çıkarılmış ve fişlenmiştir. Fişlerde vakfiyenin kayıtlı bulunduğu mahkemenin ismi, sicilde kayıt numarası, vakfeden kişi, vakfedilen şeyin cinsi, miktarı ve yeri, vakfolunduğu yer ve kayıt tarihi işlenmiştir. Ayrıca vakıf kaydının dili Türkçe veya Arapça olarak belirtilmiştir. Bkz. İrfan Küçükköy, "Şer'iyeye Sicillerinde Vakıf Kayıtları", Vakıflar, İstanbul 1984, s.14-15.

malzemesini bir araya toplamak üzere kurulan bu arşivde 51 defterde kayıtlı halde 27.000 civarında vakfiye bulunmaktadır. Bunlar sûret vakfiyeler olup 24853'ü Türkçe, 1495'i Arapçadır. 2007 yılına kadar bunlardan 17 bin civarında vakfiyenin transkripsiyonu yapılmıştır. Tarihi tespit edilebilen vakfiyelerin 776'sı XVI. Yüzyıla, 1663'ü XVII. yüzyıla, 6000'i XVIII. yüzyıla 8980'i XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır (Ateş 1985:30).

Vakfiye, tarih ve sanat tarihi açısından önemli olduğu gibi kitap sanatları açısından da incelenmeye değer görülmüştür. Eser, hat, tezhip ve cilt sanatı bakımından ele alınmıştır.

Hadice Sultan (1768-1822)

Sultan III. Mustafa'nın kızı olan Hadice Sultan, 14 Haziran 1768'da doğmuştur. Annesi Adilşâh Kadın, iki yaş büyük öz ablası Beyhan Sultandır (Sakoğlu 2011:346).

Hadice Sultan dünyaya gelince Sadrıâzam Muhsinzâde Mehmed Paşaya bir hatt-ı şerif göndererek “velâdet” gereğinin yapılmasını buyurmuştur. Çarşı pazar donatılmış, dört gün boyunca top şenlikleri yapılmış, Tersane Emni, Topçubaşı, Cebecibaşı ve Gümrük Emni ağalar, dört takım sal hazırlayıp bunlarda, sırayla bir gün bir gece fişekli gösterileri, oyunbazlıklar icra edilmiştir. Birçok şair gibi, Çeşmî-zâde Tarihinin yazarı Reşid Efendi de Hadice Sultanın doğumuna bir tarih kasidesi yazdığı için padişahça ödüllendirilmiştir. Babası III. Mustafa'nın ölümü üzerine altı yaşında yetim kalan Hadice Sultan, annesi ve ablasıyla Eski Saray'a gönderildi. Okur yazar, bilgili cariyelerden saray eğitim aldı. 18 yaşındayken 3 Kasım 1786'da nikâhı kıyılarak Hotin Muhafızı vezir Seyyid Ahmed Paşayla evlendirildi (Sakoğlu 2011:346).

Çocuğu olmadığından ablası Beyhan Sultana, ondan da Adile Sultana kalan sahil saraylarının Boğaz sularına akseden harikulade güzelliği yüzyıl olsun korunamamıştır. Bu kadar çok saray, köşk, lüks düşkünlüğüne karşılık, Eminönü Kasaplar içinde 1806'da yaptırdığı Hadice Sultan Çeşmesi dışında hayratı yoktur. Çeşmenin manzum kitâbesi Sünbülzâde Vehbî'nindir (Sakoğlu 2011:350). 1822 yılında vefat eden sultan, Eyüp'te üvey annesi Mihrişâh Sultanın türbesine defnedilmiştir (Sakoğlu 2011:350).

Hadice Sultan Vakfiyesi İle İlgili Genel Hususiyetleri:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığındaki 55 envanter numaralı 1226 (14 Mart 1811) tarihli 44 varaklı bu vakfiyede Hadice Sultan, annesi Adilşah Kadın'ın kurduğu vakfın mütevellisi olarak, tamir

edilemeyecek derecede harap olan Adilşah Kadın Camiine bedel olmak üzere annesinin ruhu için yeniden bir cami, eski caminin arsasına da bir mektep ve bir çeşme yaptırmıştır. Geliri bu hayratına tahsis olunmak üzere de bir kireççi, bir horasancı dükkânı, birkaç şişeci odası ve 19 çiftlik vakfetmiştir. 6 yapraktan oluşan aynı tarihli zeyil vakfiyede mekteple ilgili şartlar, 3 Recep 1226 (12 Temmuz 1811) tarihli ikinci zeyil vakfiyede hac mevsiminde hacılara su dağıtılması ve Ravza-i Mutahhara'nın temizlenmesiyle ilgili şartlar vardır.

A) Eserin durumu:

32.5x19.5 cm ölçülerinde olan Hadice Sultan vakfiyesi 44 varaklı olup cildi deri ile kaplanmıştır. Cildin derisi kırılgaştırılmış ve kapakları oluşturan murakka karton tabakalarına ayrılmıştır. Yazmanın en büyük problemi kapakların ve derinin deformasyonu ve derinin kırılgaştırılmasıdır. Ciltte geçmiş dönemde yapılmış onarım izleri bulunmaktadır. Yan kağıtlarda da deformasyon vardır. Deride kirlenme, lekelenme, küçük yırtıklar, eksik kısımlar ve çatlamlar söz konusudur.

Metin kısmında da kirlenme, mikroorganizma tahribatı, yırtılmalar, ayrılmalar ve deformasyon vardır. Sayfaların üst kenarında böcek tahribatı nedeniyle parça kaybı vardır. Yazmanın üst kısmındaki şiraze ve kolon dikişleri tamamen yok olmuştur. Dikiş korunmuştur ancak yırtılmalar nedeniyle oldukça gevşemiştir. Metnin sırt kısmı tekstilden ayrılmıştır. Ayrıca sayfalarda yırtılma, kıvrılma, kırışma ve eksik kısımlar vardır.

B) Eserin Konservasyonu

Bütün diğer el yazması eserlerde olduğu gibi Hadice Sultan Vakfiyesi'nin de fiziki, kimyevi, biyolojik, mekanik ve bunlar dışında kalan çeşitli tahrip unsurlarıyla bozulup ana özelliklerini kaybetmesini önlemek ve belli şartlarda korunmasını sağlamak amacıyla konservasyon çalışması yapılmıştır. Cilt derisi temizlenmiş eski onarımlar ciltten ayrılmıştır. Deri ile kapaklar arasında birikmiş olan toz tabakası fırçalarla temizlenmiştir. Tabakalara ayrılmış olan murakka karton metil selüloz ile sağlamlaştırılmıştır. Derideki eksik kısımlar boyanmış, keçi derisi ile tamamlanmıştır. Kapakların derisi, karton tamamen kuruduktan sonra nişasta ile kartona yapıştırılmıştır. Onarımdan sonra dahi, özellikle sırt ve sertabdaki deri son derece kırılgaştırıldığı için yazma açılıp kapatıldıkça parça kaybı olmaktadır. Bunu önlemek için sırt ve sertab üzerine çok iyi inceltilmiş ve boyanmış keçi derisi şeritler küçük parçalar halinde ve nişastayla yapıştırılmıştır.

Yan kağıtlardaki ve sayfalardaki yırtıklar, kıvrılmalar, katlanmalar ve pamuklaşmış kısımlar metil selüloz ile sağlamaştırılmıştır. Mikroorganizma tahribatı olan kısımlar kuru olarak temizlendikten sonra etil alkol-su karışımı ile dezenfekte edilmiştir.

Sayfalardaki dikişler açılarak, sırt kısmından ayrılmış olan metin kısmının dikiş delikleri boyanmış Japon kağıdı ile tamamlanmıştır. Sayfalar iki duraklı zincir dikişle dikilmiş, orijinal tekstil kullanılarak sırtı sağlamaştırılmış ve dikilmiştir. Örgüsü sağlam olan şiraze yeniden yerine monte edilerek metin kısmı cilt ile birleştirilmiştir.

Foto.1: 55 Envanter Numaralı Vakfiyenin Miklepli Cildi

C) Eserin Cildi: Vakfiye cildinin alt kap ve üst kap tezyînatı birbirinin aynı olup, kızıl kahverengi deri ile kaplanmış mülevven şemse cilttir. Eserin cildinde sertâp ve miklep mevcuttur. Şemse ve köşebentler için, bordo renkte bir başka deri, zemin derisi üzerine yapıştırılmış ve altın ile tezyinat yapılmıştır.

Orta kısımda yer alan süsleme $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış ve kendi dönem özelliklerini tamamen içinde barındıracak tarzda barok üslupta uygulama yapılmıştır. Desenin temel motifi oldukça kıvrımlı hareketli olan akant yapraklardır. Oldukça simetrik olan desende boşlukları doldurmak amacıyla bazen yerinde, bazen de rastgele altın noktalar kullanılmıştır. Tezyinatlı alanın her iki ucunda salbek yerine tepelik formunda uygulama yapılmıştır. Bu alanı dörtkenardan çevreleyen köşebent süslemeler her bir köşe için şemsenin $\frac{1}{4}$ ü alınarak uygulama yapılmıştır. Köşebentler, dörtkenardan altın zeminli ve (S) biçimli iki adet (ince bordür) zencerekle çerçeve içine alınmıştır. Zencerekler, içte ve dışta 1'er mm'lik altın kuzularla çevrelenmiştir. Üst ve alt kapak tasarımı böylece tamamlanmıştır.

Eserin sertap kısmı birbirinin tekrarı olan ince altın hançerlerle baştanbaşa süsleme yapılmıştır.

Vakfiye eserin miklebi, yine aynı teknik ve tasarım mantığında tezyin edilmiştir.

Foto.2: 55 Envanter Numaralı Vakfiye Cildinin Miklepli İç Kapağı

Eser cildinin iç kapağının zemin rengi bordo renkte olup zilbahar cilt tekniğinde yapılmıştır. Altın uygulama yapılan bu kısımda ortada noktalar ve bunları çevreleyen birbirlerinin tekrarı olan ve küçük bağlarla birbirlerine bağlanmak suretiyle bir tasarım oluşturulmuştur. Tezyinatlı alan 1'er mm'lik 3 altın kuzu ile çerçeve içine alınmıştır. Boş bırakılan alanın dışında ise 3-5 mm'lik altın cetvel ve her iki yanında altın kuzularla iç kapak tezyinatı sonlandırılmıştır. Sertepli kısım dış kapakta olduğu gibi tezyin edilmiştir.

Foto.3: 55 Envanter Numaralı Vakfiyenin Dua ve İmza Sayfası

D) Eserin İlk Sayfası:

Eserin 2a sayfasında vakıfla ilgili dua yazısı bulunmaktadır. Alt kısımda bulunan imza mühründe, Harameyn Evkaf müfettişi Esseyyid Muhammed Zeki ismi yer almaktadır. İmza mührünün bulunduğu kısım uygulanan tezyinatla diğer yazı alanından ayrılmıştır. Yazı alanının zemini kâğıdın kendi rengindedir. Yazı alanı her iki yanında ve üst kısmında hatai, gonca, hançer yaprak, tirfil ve basit

yapraklarla üç farklı süsleme yapılmıştır. Yaprakla altın renginde olup motifler gri renkte uygulanmıştır. Ayrıca motiflere tonlama yapılmıştır. Bütün motiflere bordo renkte tahrir çekilmiştir. Dış kısımda yazıyı bütünüyle çevreleyen barok üslupta tezyinat yapılmıştır. Tezyinatın ortasında sıvama altın ve etrafını saran akant yapraklar görülmektedir. Pembe ve yeşil renkli kıvrımlı akant yapraklar desenin temelini oluşturmaktadır. ½ oranında simetrik olarak tasarlanan desende, her iki yanda yaprakların dibinden çıkan pembe gül, gonca ve mavi renkte menekşeler görülmektedir. Yine orta kısmın üstünde her iki yanda mor ve mavi menekşeler dikkat çekmektedir. Tezyinatın en üst kısmında yer alan ve gül, menekşe, nergis, papatya ve yeşil karışık hançer yapraklardan oluşan çiçek demeti, süslemeyi taçlandırmıştır. Bu alanda renk olarak pembe, sarı, mor, yeşil ve mavi kullanılmıştır. Yapılan süslemede desenin tümünde ışık-gölge yoluyla motiflere boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. Tezyinat, tasarım, motif ve renk bakımından kendi dönem özelliklerini bütünüyle yansıtmaktadır.

Foto.4: 55 Envanter Numaralı Vakfiyenin Serlevhası

E) Eserin Zahriye Sayfası:

Vakfiyenin 2b ve 3a varağında karşılıklı simetrik olarak tasarlanmış serlevha tezyinatı bulunmaktadır. Eserin 2b unvan sayfasının bulunduğu alandaki yazı, 7 satır, diğer tüm sayfalar ise 11 satır üzere yazılmıştır. Yazı alanı kâğıdın kendi renginde olup nesih hat ile yazılmıştır. Mihrabiyeli kısmın içerisinde bulunan yazı alanında hatt-ı hümâyun mevcuttur. Bu kısımdaki yazıda “mûcebince amel oluna” ibaresi icâze (rikâ) hattı ile yazılmıştır.

Yazı alanındaki duraklara kendi dönem özelliğini taşıyan çeşitli penç motifleriyle uygulama yapılmıştır. Çoğunlukla renk olarak sarı, yeşil, mor ve mavi renkler kullanılmıştır. Yazı alanı mihrabiyeli alandan 3 çeşit ince zencerek ve 2 altın cetvelle ayrılmıştır. Alt kısımda mavi zeminli nokta ve çizgilerden oluşan basit zencerek tonlamayla uygulama yapılmıştır. Orta kısımdaki zencereğin zemini kâğıdın kendi rengidir. Bu kısımda düz çiğiller kahverengi ve sarı ile tonlama yapılarak tezyin edilmiştir. Ara boşluklar rasgele fırça darbeleriyle doldurulmuştur. İç kısımda yer alan pembe zeminli zencerek, (s) biçiminde kırmızı renkte ve basitçe uygulanmıştır. Mihrabiyeli kısım ½ oranında simetrik tasarlanmıştır. Bu kısımda zemin rengi altın, koyu yeşil ve mor gibi görünse de birçok rengi içinde barındıran akant yapraklar kıvrımlarıyla, renk çokluğuyla ve tonlamalarıyla buna engel olmuştur. Kullanılan renklere tonlamaları da eklenince tezyinatta bütün renkler kullanılmış hissi vermektedir. Eserin taç kısmının üstünde iki çeşit tığ kullanılmıştır. Ana tıklar mavi ara tıklar ise açık kahverengidir. Desenin genelindeki kıvrım ve hareketlilik bu kısımda biraz daha incelererek selvileşmiştir.

Yazının dış kısmında sayfa kenarı tezhibinin haricinde 1 mm’lik kuzu, altın cetvel ve altın zeminli süslemeli ince bordür yer almaktadır. Bu bordür yalnızca serlevhanın iki kenarını süslemiştir. Sonsuzluk prensibinin hakim olduğu tezyinatta mor kurdele ve yeşil renkteki çok yapraklı hançerler turuncu renkteki kare ortabağların içinden geçerek oval zeminleri meydana getirmektedir. Böylelikle bu zeminlerin her biri bir pafta oluşturmaktadır. Zeminler pembe ve mavi renktedir. Zeminlerin içleri pembe renkte gül, mor ve mavi menekşeden oluşmaktadır. Yapraklar yeşil renktedir. Tonlama yoluyla motiflere boyut kazandırma geleneği bu alandaki tezyinatta da devam etmiştir.

Sayfa kenarı tezyinatında zemin rengi açık yeşil ve açık mor olup, desen ¼ oranında simetrikdir. Aşırı kıvrımlı akantlar, güller, menekşeler, gelincikler ve

nergislerin kullanıldığı bu alanda bazı zeminler altın ve açık mavidir. Akantların içlerinde boyut kazandırmak amacıyla yer yer altın kullanılmıştır. Altın zeminlerde çoğunlukla iğne perdahı uygulanmıştır. Çiçeklerde ve buketlerde pembe, sarı, turuncu, mor, mavi, yapraklarda ise yeşilin tonları kullanılmıştır. Özellikle eserin bu kısmında soğuk renkler çokça tercih edilmesine rağmen motiflere uygulanan gölgelendirme sayesinde canlılık kazandırılmıştır.

Foto.5: 55 Envanter Numaralı Vakfiyenin Sayfa Kenarı Tehibi

Foto.6: 55 Envanter Numaralı Vakfiyenin Sayfa Kenarı Tehibinden Detay

E) Eserin Sayfa Kenarı Tezhibi:

Vakfiye eserinin bütün sayfa kenarları halkâr tekniğinde tezhiplenmiştir. Hatai, penç, goncagül ve yaprakların kullanıldığı desende, altınla sulandırma sulandırma yapılarak tine altınla tahrir çekilmiştir. Bütün sayfalar kendi içinde $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış olup dört kenardan yazının etrafını çerçeve içine almıştır. Sayfa kenarı tezyinatı yazı alanından (1-3-1)mm mantığında altın cetvelle ayrılmıştır. Sayfa kenarı tezhibi çok yoğun olup klasik motifler kullanılmış fakat özellikle işçilik bakımından kendi dönem özelliğini yansıtmaktadır.

Foto.7: Tâlik Hatlı Dua ve İmza Kısmı

Foto.8: Hatt-ı İcâze (Hatt-ı hümâyün)

Foto.9: Nesih Hatla Yazılmış Varak

F) Eserin Hattı:

Eser, 32.5x19.5 cm ebatlarında olup metin krem rengi, heterojen hamurlu, kalınlıkları farklı, mühreli, süzgeç izi belli olmayan ahersiz doğu kâğıdı üzerine, 11 satır olarak is mürekkebi ile yazılmıştır. Vakfiye defterinin baş kısmındaki dua yazısı ve imza mührünün yer aldığı kısım talik hattı ile yazılmıştır. Serlevhada bulunan mihrabiye kısmının içerisindeki yazı alanında hatt-ı hümayun mevcuttur. Bu kısımdaki yazıda “mücebince amel oluna” ibaresi icâze hattı ile yazılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç:

Türk-İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan el yazmalarıyla, dini, ilmi ve edebi birçok alanda sanatsal değeri yüksek binlerce eser verilmiştir. Bunların başında da hiç şüphesiz ki Kur'an-ı Kerimler gelmektedir. Padişahlara, vezirlere, devlet büyüklerine sunulan kitaplar, önemli kişilerin ve kitapseverlerin kütüphaneleri için yazılan Kur'an'lar, dîvanlar, mesneviler, dinî, edebî, tarihi ve bilimsel eserleri tezhiplenmek gelenek haline gelmiştir.

Ülkelerin en değerli kültür varlıkları arasında yer alan, bilim, sanat ve kültür araştırmalarında en otantik kaynakların başında yazmalar gelir. Yazma eserleri önemli kılan özelliklerin başında hiçbir yazma eserin, basma eserler gibi birbirinin aynısı olmamasıdır. Vakfiyeler ise düzenlendikleri dönemin tarihine ışık tutan birer vesikadır. Vakıflar bir müessesedir, bu bakımdan vakfedilen her müessesenin vakfiyesi aynı zamanda o müessesenin ilk elden incelenmesi gereken kaynağıdır. Vakfiyeler devrin siyasi olaylarına, dönemin iktisadi hayatını aydınlatan belgeler olarak da değerlendirilmektedir. Vakfiyeler şehir tarihleri ile uğraşanlar içinde başvurulacak birer vesikadır çünkü bir müessesenin tarihi o şehrin tarihi ile de iç içedir. Vakfiyelerde halkın günlük yaşantıları hakkında, Ramazan ve Kurban Bayramı ile mübarek gün ve gecelerde halkın yaşayışı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyeler kağıt, bez ve deri üzerine yazılırlar. Bu nedenle vakfiyelerin yazıldıkları kağıtlar, aynı zamanda kağıt tarihi için de çok nadir kronolojik hüvviyete sahip birer vesika durumundadırlar. Bazı vakfiyelerde kağıdın cinsinden de bahsedilmektedir ki bu yönüyle vakfiyeler, kağıt sanatı bakımından incelenmeye değer belgeler arasındadır. Usta hattatlara yazdırıldıkları gözönünde tutulursa her biri hat sanatı bakımından da ayrı bir değerdir. Cilt sanatı açısından değişik özellikler taşıyan vakfiyeler tek tek yüzyıllara göre incelenecek olursa gerek malzeme gerek süsleme ve estetik bakımından cilt sanatının tarihi seyirini aydınlatan bilgilere ulaşabilmek de

mümkündür. Vakfîyelerin ilk sayfaları genellikle tezhipli olup, çoğunda diğer sayfalarda çerçeveler yer alır. Bunlarında altın yaldızlı olanları bulunduğu gibi sade mürekkeple çizilenlerine de rastlamak mümkündür.

Lale Devri'ne kadar devam eden klasik dönem süsleme sanatı 1720 de III. Ahmed zamanında Batıyla başlayan ilişkilerle değişmeye başlar. "Rokoko Üslûbu" diye adlandırılan bu dönemin eserlerinde kullanılan buketler, vazoda çiçekler, sepette meyveler realist bir tarzda çalışılmıştır. Bu devirdeki eserlerde ışık gölge oyunları görülür. Renklerin açıkly koyulu kullanımı dikkati çeker. Buketler, vazoda çiçekler ve sepette meyveler dönemin en çok sevilen kompozisyonları vardır. Perspektif önem kazanmıştır.

18. yüzyılda, 17. yüzyılın özelliği devam ettirilmiş, klasik tarzda da çalışmalar yapılmıştır. Bu yüzyılda iki ayrı özellikte eserler meydana getirilmiştir. Klasik üslupta uygulanan motifler bu dönemde daha iri ve kaba olarak çalışılmış. Zeminde lacivert yerine siyah renk daha çok kullanılmış. Rumîler daha iri ya da uzun olarak orantısız bir görünümle çizilmiş, Zengin renk çeşidi olmasına rağmen renkler arasında uyum pek sağlanamamış, Zeminlerde altın yaldız bazen varak halinde yüzeye yapıştırılmıştır.

Batılılaşma döneminde ise vazo, saksı ve sepet içine yerleştirilmiş çiçekler ya da kase ve sepet içine konmuş meyveler, kurdela ile bağlanmış çiçek buketleri, çelenkler ve akantüs yapraklar Barok motifler olarak kullanılmışlardır. Zengin renk çeşidi bu dönemde de uygulanmış ancak, altın yaldız bol kullanılmıştır. 19. yüzyılda tamamen yok olmaya yüz tutan tezhip sanatı 20. yüzyılda özellikle günümüzde yavaş yavaş eski önemini kazanmaya başlamıştır.

Yazma kitaplarında genel olarak; zahriye sayfaları, unvan sayfaları, serlevhalar, sure başları, güller, noktalar, satır araları, sayfa kenarları ve hatime sayfaları tezhiplenmiştir.

Hattatlar ve müzehhipler tüm hünelerini sergileyecekleri bir alan olarak gördükleri bu kitaplarda büyük bir istekle çalışmış ve bakanın gözünde de aynı zevki uyandırmayı başarmışlardır.

Kitap sanatları açısından çok değerli sayılabilecek binlerce el yazması vakfiye ülkemizde kütüphanelerde, müzelerde ve arşivlerde yer almaktadır. Bunların bir kısmı araştırılarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Ancak çok sayıda eser araştırılarak literatüre kazandırılmamıştır. Yüzyıllar boyunca farklı dönemlerde

çeşitli ekollerin etkisi altında birçok el yazması eser yapılmıştır. Bu eserler çeşitli alanlarda birçok araştırmacıya konu olmuştur.

Araştırmaya konu olan eser, 19 yüzyıla ait vakfiye eseri olup kitap sanatları açısından kendi döneminin zevk ve anlayışını bünyesinde barındırmaktadır. Kullanılan renk, motif ve kompozisyon bakımından klasik üsluptan tamamen uzaktır. Süslemesi Barok tarzında olan eserde akant dalları ve çiçekler kompozisyona hakimdir. Kumaşlı gırlan, kurdele ve halkalar göze çarpar. Ayrıca eserdeki tezyinata dönemin en önemli özelliklerinden olan tonlama yoluyla motiflere boyut kazandırılmıştır. Vakfiyede kullanılan yazı üç çeşit olup metin kısmı nesih hat ile hatt-ı hümayun icâze ve dua kısmı talik hat ile yazılmıştır.

19. yüzyılda Batı etkili natüralist anlayış iyice yerleşmiştir. Bu durumu incelenen eserlerde ilk bakışta hissetmek mümkündür. İncelediğimiz eserde de bunu görmek mümkündür.

Kaynakça

- Ateş, İbrahim “Vakıf Belgeler Arşivi'nin Dünü ve Bugünü”, 2. Vakıf Haftası, 3-9 Aralık 1984, Ankara 1985, s.30.
- Kazıcı, Ziya (2003) “Osmanlı Vakıf Medeniyeti”, Bilge Yay., İstanbul.
- Köprülü, M. Fuad (1943), “Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, 7(27), TTK. Basımevi, Ankara.
- Köprülü, M. Fuad, (1938) “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S.1, Ankara ss. 1-7.
- Kunter, H. Baki (1938) “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, *Vakıflar Dergisi*, Cumhuriyet Matbaası İstanbul, 104-117.
- Küçükköy, İrfan, (1984) “Şer‘iyye Sicillerinde Vakıf Kayıtları”, Vakıflar, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983) “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III”, M.E. B Yayınları, İstanbul.
- Sakoğlu, Necdet (2011) “Bu Mülkün Kadın Sultanları”, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Şeker, Mehmet (1993) “Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri”, Ege Üni. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, S. 8, İzmir, 1-18.
- Turan, Osman (1988) “Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar”, Metin, Tercüme ve Araştırmalar, TTK Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1988) “Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal”, TTK Basımevi, Ankara, ss.164-186.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982) “Müessese - Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Önder Matbaası, Ankara, 23-53.
- Yüksel, Hasan (2006), “Anadolu Selçuklularında Vakıflar”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara I, 309-325.